

GEDACHTENIS

**Herinnering
bestaat niet uit teruggaan
van het tegenwoordige naar het voorbije.
In de herinnering
gaan we vanuit het verleden naar het heden.
Henri Bergson**

Wiel Goossens

De zesde schaduw

Roman

Nur 689

Zouden jij en ik het anders gedaan hebben dan 'onze jongens'?

Met dank aan mijn muze. Zij liet me worden.

Omslag beeld: Henk Schreurs.

foto: Peter van Glabbeek.

Vooraf.

Mijn gang naar de nachtmis en het kerststalletje stond in mineur. Net voor ik van huis vertrok, luisterde ik naar het NOS journaal. Onder het lopen bleef een bericht echoën tegen de wanden van mijn hersenpan.

‘De politie heeft de identiteit vrijgegeven van de twee mannen die vrijdagavond om het leven kwamen door een schietpartij bij het Van der Valkhotel in Houten. Het lijkt erop dat de twee het slachtoffer werden van een liquidatie. Getuigen hebben gezien dat ze van dichtbij werden neergeschoten. Toen ze op de grond lagen, werd er nog een aantal keren gericht op ze gevuld. Er is geen paniek ontstaan in het hotel, wel irritatie. Bezoekers moesten urenlang in de hotellobby en het restaurant wachten tot het politieonderzoek zover gevorderd was dat ze mochten gaan. Intussen werden de gasten voorzien van gratis drankjes. Op de parkeerplaats van het hotel lijkt de rust te zijn weergekeerd. Er is niets meer te zien dat herinnert aan de schietpartij van gisterenavond. Ook de bloedvlekken zijn van de grond weggepoetst.’

Zalig Kerstfeest!

We blijven het wensen, al weten we dat pure zaligheid niet bestaat. Altijd

is er weer die vermenging met het geweldadige.

De nachtmis zou, traditiegetrouw, opgeluisterd worden door het Mannenkoor. Voor het eerst sinds tientallen jaren zonder een van zijn puikste zangers. Hij had een eigen plekje op het oksaal, hoog boven de kerkgangers: in de hoek waar de motor van het orgel broemt en allerlei ruisgeluiden te horen zijn.

Bij een aantal koorleden lukte het zingen niet te best. De adem zat te hoog, het middenrif trilde. En in de pauzes tussen de liederen was er minder gedoe dan normaal. Ze misten de krullenbol met zijn zwarte, twinkellende ogen en typerende knikje. Een maand voor de bewuste kerstavond had het koor afscheid van deze zanger genomen, in een gedenkwaardige dienst, helemaal passend bij hem. Zelf had hij de liederen uitgekozen die zijn afscheid zouden moeten omkransen: het traditionele *“Ecce, quomodo moritur justus”* (Zie hoe de rechtvaardige sterft) en het liedje over ons dorpje zoals het ooit was, met het *‘witgesjilderd huuske’* uit zijn jeugd.

Ook zijn makers in Nederlands Indië waren bij de afscheidsceremonie. Door hen werden wij, de kerkgangers, rondgeleid in hun herinnering: hoe ze ontsnapten uit de hel en hoe ze veel, té veel kameraden moesten achterlaten in vreemde grond.

Luisterend naar het Mannenkoor en kijkend naar de rituele gebaren der oud-strijders, droomde ik weg naar een stiltegebied met eindeloos wijkende einders, met een bariton-solist en een gigantisch achtergrondkoor. En dan ineens, boven de hoofden der zangers, machtige kraanvogels. Moeiteloos verweeft hun droefgeestige roep zich met de klankenstroom beneden hen. Bepaalde vragen mogen alleen door zangers hardop worden gesteld. Liggen onze gesneuvelde jongens nog wel begraven, ver weg in vreemde bodem? Of is het misschien zo dat ze hier en nu als kraanvogels terugkeren naar hun geboortegrond en heel dicht bij ons zijn: in ons lied?

Met hun woorden en ceremoniële gebaren richtten de wapenbroeders in ons intieme kerkje een heus Indiëmonument op: een indrukwekkende *performance*.

Bijna ongemerkt werd het een *happening* die veel en veel meer tijd in beslag nam dan gepland. Moeders verlieten de kerk om hun kind van school te halen, werkers hadden alleen de ochtend vrij genomen. **Herinneringen laten zich niet inkaderen in tijd en plaats.** Zelfs de begrafenisondernemer kon de bouw van het gedenkteken niet stil gelegd krijgen.

De familie had de eerste regel van het beroemde koloniale liedje *“Terang boelan”* laten afdrukken op zijn prentje. Wie hem had gekend, wist waarom.

Onder de aanwezigen meende ik ook de schrijver van *“De jongens van Toedjoe Poeloe Doca”* te zien, het herinneringsalbum van het Bataljon waar ook onze overledene bij hoorde. Samen met twee andere soldaten staat hij op de foto voor op de kaft. Met zijn 557 bladzijden bevat dit boek het indringend verhaal over jonge mannen die in het verre Indië drie jaar en vier maanden onder moeilijke omstandigheden hun plicht voor het vaderland vervulden. Bij het doorbladeren van het album zullen bij de veteranen de herinneringen weer boven komen. Voor familieleden, ook in de latere generaties, is het een houvast bij het vormen van een beeld van wat hun dierbaren meemaakten. Want de meesten praatten zelden of nooit meer over hun ervaringen.

“Degenen die het meeste meegemaakt hebben, praten er het minste over.”

Het album is ook een eerbetoon aan de 27 leden van het bataljon die achterbleven op het Ereveld Menteng Poelo te Batavia. Achter ieder kruis schuilt een gezicht van een jong leven én het verdriet van de familie die nooit echt afscheid heeft kunnen nemen. Een der gevallen was de oom van de

schrijver, broer van zijn vader. Bij een Indië-monument hoorde hij hem zeggen: *“Ik denk nog iedere dag aan hem. Het gaat nooit voorbij.”* Dit onderwerp was nooit bespreekbaar tussen vader en zoon. Pas na het overlijden van zijn pa is de schrijver op zoek gegaan naar het verhaal van zijn oom. Tantes bleken de vele brieven en foto's bewaard te hebben die de jonge soldaat naar huis had gestuurd. En hij kwam in contact met diens oude dienstkameraden en met de emotionele lading die ze nog altijd met zich meedragen.

In 1946, het jaar dat ze uitgezonden waren, was Nederland eensgezind bezig met wederopbouw. Hoe anders was de situatie in “ons Indië”. Ook daar droop de bezetter met de staart tussen de benen af. Al gauw na de capitulatie werd het in “de gordel van smaragd” een rotzooitje, met de gewone man als voornaamste slachtoffer. De capitulatie van de Japanners luidde een tijd van verdeeldheid en bittere terreur in, de Bersiap-periode. Aan de ene kant degenen die de band met Nederland wilden behouden, anderzijds de onafhankelijkheidsstrijders en in het midden heel veel neutralen.

Als moederland voelde Nederland zich verplicht, in te grijpen in die heksenketel. En zo verscheepten we vanaf 1946 min of meer hals over kop ruim 100.000 soldaten, met als opdracht: in onze kolonie orde en rust brengen en handhaven. Swartbroek,

het dorp waar ik woon, leverde een meer dan gemiddeld aandeel, liet ik me vertellen.

Stel je voor: je woont lekker rustig in je dorpje, je zingt in het Mannenkoor en staat na de Hoogmis een pilsje te drinken in het café aan het plein. En voor je het weet, zit je bijna een maand met honderden jongens uit het hele land opgepropt in een boot en vaar je de tropische hitte tegemoet. Om vervolgens drie jaar lang, dag en nacht, op je *qui-vive* te zijn, door sawahs te dabberen en dessa's uit te kammen, op zoek naar bijna onzichtbare vrijheidsstrijders, verscholen tussen de gewone bewoners. Drie jaar lang, dag en nacht, - ik herhaal het nog maar eens - een levende schietschijf zijn voor tegenstanders die jou en je makkers maar al te graag naar de andere wereld helpen.

De goed bedoelde vredesmissie veranderde in sneltreinvaart in een bloederige kamponguerrilla: oog om oog, ongestructureerd, gewelddadig, mensonterend en met nauwelijks te beoordelen schuldvragen.

Ons leger was er mentaal én materieel niet op voorbereid. Vooral de gewone soldaat had daaronder te lijden. Hij stond al te vaak in de spreekwoordelijke "kou". Met de dag kwam hij er meer achter, onderdeel te zijn van een heel groot politiek probleem waar "Den Haag" geen raad mee wist. Om over de wereldgemeenschap maar te

zwijgen. Die stond, geteisterd door de koude oorlog USA-USSR, met de mond vol tanden en met lege handen als het ging om evenwichtige raad&daad voor andere strijdende partijen.

Opmerkelijk dat juist door die koude oorlog er onverwacht snel een einde kwam aan de eeuwenoude band tussen het moederland en Indië. Een (mislukte) staatsgreep van communisten maakte het Westen zenuwachtig. Om Rusland voor te zijn qua invloedssfeer, hakte grootmacht Amerika resoluut knopen door. Nederland met zijn vitale CPN kreeg te horen: *“Wegwezen uit jullie kolonie.”*

Missie mislukt - vechtscheiding - drie jaar afgezien hebben zonder enig resultaat. Waarvoor lieten meer dan 5000 kameraden er het leven, werden ze in vreemde grond begraven, niet meer te bezoeken door ouders en geliefden? Aan Indonesische zijde minstens 100.000 doden. Opgebouwde relaties verbroken: het meisje dat je liefje was geworden, de familie met wie je het goed kon vinden. Weer die zeereis. En dan, jij met je bruine kop, terug in het kikkerpoeltje, wat moeten ze met je? Geen ruimte voor de ellende in jouw rugzak . . .

Het OORLOGSTRAUMA was nog niet ‘ontdekt’.

Juist door het buitengewone karakter van die afscheidsdienst in november kwam er in me iets in beweging dat niet meer terug te fluiten was: de stem van een jonge gast, een soldaat, een 'Indiëganger', bescheiden op de achtergrond resonierend als boventoon in mijn levenslied. Vanaf toen ging die stem op volle sterkte meeklinken en bleef me aan mijn kop zeuren. Of ik tuinierde, fietste, niet kon slapen of naar vlinders keek, overal dook hij op en herhaalde hij: waar blijft die roman over mijn duivelse dilemma's?

Wel, lezer, je hebt hem in handen.

Na er jaren op gebroed te hebben, stuurde ik het vogeltje de wereld in.

Nu wachtte het op jou.

Zonder jouw fantasie blijven Anima, Wilf en Diana ademloos op het tuinbankje van de Popma State zitten, gaan buurmeisje Monique, chauffeur App, soldaat Piet, freule Berdien en monnik Deodaat niet leven.

Het DNA van mijn soldaat had ik al langer in huis: het zat verstopt tussen de regels in acht (!) dagboeken van Frans Keijzers, familielid en ooit ook Indië-ganger. Net als zijn medesoldaten 21 jaar oud/jong toen hij uit Rotterdam vertrok. Een knul nog. Maar wel eentje die in staat bleek minutieus te beschrijven, dag na dag na dag, hoe hij zijn drie tropenjaren beleefde. Aan zijn hand heb ik me door die jaren heen geworsteld, alsof ik een film beeldje voor beeldje bekeek.

En bijna ongemerkt dook ik, járen nadat ik op de lagere school de namen van de eilanden in de 'gordel van smaragd' erin gedreund kreeg, in de zwartste bladzijden van onze recente vaderlandse geschiedenis, in een herbeleven van het bloedig drama waar ons land meteen na wereldoorlog II in terecht kwam.

Mijn worsteling met het fenomeen "Indiëganger" begint in mijn vroegste jeugd: in donkere avonden met flambouwen en muziek, in herinneringen aan de harmonie van mijn geboortedorp, serenades voor teruggekomen jongens uit ons buurtje. Ik weet nog dat ik naar de soldatenpakken keek met mijn negen jaar oude verstand, dat ik huppelde op de vrolijke klanken en dat ik tranen op wangen zag. Iedereen opgetogen. Alle opgebouwde zorgen in het vergeetputje, alle alarmsignalen opgeborgen in een tabernakel en het sleuteltje weggegooid.

*Ach, mijn gebruinde held, welke
omstander is echt medestander? Wie
spreekt zich uit over je, over wat je
meemaakte en deed? O, nachten,
waarin je voor eigen rechter speelt,
het onweer niet wegtrekt en het
spook niet slaapt.*

Hoofdstuk 1.

Zie hen/ons zitten op hun/ons tuinbankje: de drie bewoners van de Popma State.

Anima, de eigenaresse van de hoeve. In haar vroegere leven was ze pastor in een Utrechts ziekenhuis.

Diana, de nicht van Anima. Voordat ze zich aansloot bij de Stategroep was ze huisarts in Amsterdam en had ze daar een enorm grote kennissenkring.

Wilf, de schrijver van dit boek, de ik-figuur zogezegd. Voor ik intrad in de State, jaren kloosterling en een flinke tijd studentenpastor in de hoofdstad. Daar leerde ik Diana kennen. Een mooi woord: “kennen”. Voor ons tweeën heeft het veel inhoud.

Anima zucht. Ze heeft zware jaren achter de rug. Als een donderslag bij heldere hemel kreeg ze ineens dit kapitale landgoed in haar bezit. Haar oom, Lammert Popma, had haar als enige uit heel de familie tot erfgename benoemd. Ze had geluk. Diana en mijn persoontje trokken bij haar in, we gedragen ons als een commune en intussen gaat het stukken beter met onze “eerwaarde moeder”.

‘ . . . Jongens, weet je hoe ik me voel? Als een grossier in paradijsvogels. Als je nagaat wat voor typen de laatste jaren op mijn pad kwamen. Piet bijvoorbeeld. Of is hij in jullie ogen een eh . . .?’

Op dat moment kermde een kermismelodietje ‘*pak me*’ in de zak van Diana’s jasje. De eigenaresse greep naar haar smartphone en Anima stopte midden in haar zin. Haar paradijsvogels bleven in de lucht fladderen. Diana’s enthousiaste uitroepen overstemden haar totaal. Wat had Anima ons willen vragen? Welk etiket wij op die Piet zouden plakken? Mislukkeling? Patiënt? Slachtoffer van de macht? Het antwoord moest nog even onder de verf blijven. Een mensenleven samenpersen in één woord . . .

“Hallo . . . Ja, met Diana . . . O Bèr, ben jij het? Jullie kregen een kleindochter! Joh, je weet hoe ik het

je gun. Ik denk ineens aan jouw gedicht 'Het kind in ons', over onze oude ogen, moe van het jarenlang kijken naar ellende. Konden we ze maar vervangen door kinderoogen. Ja, toch . . . Wat zeg je? Heb je gehuild? . . . Dat je juist nu belt. Ik zit met Wilf en Anima buiten op ons piepkleine bankje . . .

Hoe het er hier in deze tijd van het jaar uitziet? Net het Vondelpark, maar dan zo'n 80 keer kleiner en zonder joggers, fietsers en wandelaars. Wel met een zee aan bloeiërs én met dit knuffelbankje. Anima kreeg het van de burens toen ze De State overnam . . . Of we over Amsterdam zaten te praten? Nee, over Piet. Jij kent Piet niet. Hij was een jeugdvriend van Gonnie. Je weet wie Gonnie was? Mijn biologische moeder. Zij woonde hier voor ons, samen met Lammert Popma, haar man . . . Ja, dat is een verhaal op zich. Die Piet is Indiëganger geweest, een oud-soldaat die zich op het scherp van de snede door het leven heeft moeten slepen en niet begrepen is . . . Ik snap je. Jij zou er een gedicht aan kunnen wijden. Over ons Noordzeelandje met zijn keurig aangeharkte tuintjes voor de goed in de verf zittende huisjes, en daarin gekwelde, dolende zielen die gedoemd zijn, levenslang geschreeuw te horen, zelf te schreeuwen en niet gehoord worden . . .

Of Wilf zich thuis voelt in onze commune, vraag je. Geleidelijk verandert hij van zielenherder in

kluizenaar, maar wel een die het antwoord op levensvragen niet zoekt in geloofsbelijdenissen. Hij zit hier naast me te lachen. Weet je wat hij zegt? “Ik ben getemd. Bèr weet maar half wat ik als monnik uitgevreten heb.” . . . Ja, ik verwen hem. Wat wil een man nog meer? Op handen gedragen worden door twee vrouwen. Door een trio zelfs, als je Monique, ons buurmeisje, meetelt. Hij zit vol plannen. Momenteel is hij druk met een boek over die Piet. Hij maakt er een monumentje van voor de eeuwige soldaat: een aanklacht tegen leiders die hun volk een oorlog in rommelen, die liever hun zegen geven aan wapens dan dat elkaar de hand schudden en om de tafel gaan zitten . . .

Ja! Hij heeft volop historisch bronmateriaal. Maar liefst acht dagboeken van die Piet, plus alle brieven die heen en weer gegaan zijn tussen hem en mijn natuurlijke moeder én ook nog de nodige krantenartikelen uit die tijd. Die brieven zaten in de erfenis van mijn moeder. De rest kregen we van Berdien, de barones van kasteel De Mildert, op een steenworp van Wilfs oude klooster en een uurtje rijden van hier . . . Hoe dat kan? Nou, Piet woonde jaren bij haar, achter haar dikke muren. Ze gaf hem een onderkomen, een toevluchtsoord zogezegd. Wilf kent deze dame al sinds hij student was en later uit zijn kloostertijd. Hij mocht haar interviewen voor

zijn boek. By the way, ga je nog wel eens op bedevaart naar Lage Vuursche, naar ons aller Mater? . . . Wat?! Heeft Eberhard naar me gevraagd? Doe hem de groeten en zeg er meteen bij dat hij niet langer moet hopen me nog terug te zien in een of andere publieke functie . . . Vroeger, nog niet eens zo lang geleden, zou ik je niet geloofd hebben als je had voorspeld dat ik ooit nog een soort kluizenaar zou worden. En toch, ik heb een vette punt gezet achter mijn Amsterdamse tijd . . . Bèr, lieverd, doe me een plezier. Laten we er niet over gaan discussieren via de telefoon. Jij kent me als geen ander . . . Goh, staat je oogappeltje nu al op Facebook? . . . Ja, ik zie haar! . . .’

Hoofdstuk 2.

Brand in Abdij,

kopte mijn digitale ochtendkrant.

Rond middernacht - de Nachtmis stond op het punt te beginnen – is een deel van Krangabdij in het Midden-Limburgse buitengebied door brand verwoest. De oorzaak is nog niet bekend. Er zijn slachtoffers gevallen. Over hun identiteit wilde de brandweer dus geen mededelingen doen.

Ik schrok. Mijn abdij! Op mijn twaalfde werd ik interne leerling op de kloosterschool, daarna was ik jaren lang zelf lid van de abdijsamenleving. Die zond me uit voor pastoraatswerk in Amsterdam. Een monnik in de stad: wat een combinatie!

Diana en ik hadden op de bewuste avond en onder het genot van een wijntje nog over de abdij gepraat en over museum 'De Tiendschuur' met zijn beeldentuin. We wilden ons de dag erna laten zien bij de opening van een expositie van een bevriende keramiste.

Het bericht over de brand verwarde me compleet. In het museum zouden we maar een paar kilometer verwijderd zijn van de onheilsplek. Afbeeldingen

van Hieronymus Bosch spookten door mijn geest en ik beleefde de paniek van de abdijbewoners in 'De Naam van de Roos' van Umberto Eco. Zou ik wel kunnen genieten terwijl vlakbij de restanten van de abdij lagen te smeulen?

De weersvoorspelling klopte niet helemaal. Het zou bewolkt zijn en we moesten rekenen op een frisse wind uit het Noorden tot Noordoosten. Verder mochten we maximaal 5 graden verwachten. Maar dat bericht zou rustig aangevuld kunnen worden met: *regelmatig flinke winterse neerslag.*

Het getik van de regen tegen het raam had mij nog even tussen de lakens gehouden. Diana niet. Die is immuun voor het weer. In haar huisartsenpraktijk had ze klagers altijd gewezen op ons gematigde kikkerlandje: *Ga maar naar het Midden-Oosten of zoveel andere plekken op ons aardbolletje en je bent blij weer voet op de vaderlandse bodem te zetten.* Neuriënd deed ze haar dingen in de badkamer. Een uurtje eerder had ze mij en ook zichzelf vereerd met roomservice. Naar buiten kijkend, zag ik onze gevleugelde vriendjes elkaar wegjagen bij de vetbollen die Diana voor hen opgehangen had. Koolmezen hebben geen last van regendruppels.

'Gaan we nog?'

'Goeie vraag', riep ik terug.

‘Als we thuis blijven, ga ik niet door met me optutten.’

‘Dat zou ik jammer vinden,’ seinde ik richting badkamer. ‘Het blijft rotweer maar we gaan wél. In het museum blijven we droog. Maar ik wil ook naar de abdij. Daar in de buurt is ook een overkapping. Geen galerie, heel iets anders.’

‘Waar heb je het over?’

‘De Smeed.’

‘Zegt me niets.’

Ruim 50 jaar geleden leerde ik café "De Smeed" kennen. Niet als stamgast. Nee, vanaf mijn twaalfde zat ik er met ouders of familie te wachten op de bus richting het station. Ze waren dan op bezoek geweest bij 'de student'. Toen ik ouder werd, kwam ik er ook met mijn klasgroep over de vloer. Het interieur en vooral de sfeer stonden in mijn geheugen gegrift. Iemand als Diana zou ervan genieten.

Een uurtje later zat de tocht erop en parkeerden we de auto op het kerkplein tegenover het café. Ik kan beter zeggen: tegenover wat ooit café De Smeed was. Want in plaats van het oude, boerderijachtige gebouw staat nu een soort bunker. En behalve een

modern ogend café, maken ook de basisschool en een handvol appartementen deel uit van het geheel.

Het regende nog steeds. Daarom was de beslissing om met het café te beginnen gauw genomen. De uitbaatster begroette ons vanachter de tap. Ik keek rond, kende niets van het oude terug. Overal ballonnen en slingers.

‘Is het hier nog carnaval,’ zei ik hardop.

‘Je moet wat om mensen binnen te krijgen en te houden,’ reageerde de dame achter de tap.

‘Morgen hebben we een familiefeest, hier in het café en in de zaal hiernaast. Ik heb gezegd: je doet maar. Als je de kerstboom maar laat staan en de tent niet afbreekt.’

We kozen het tafeltje bij het eerste raam en bestelden ieder een cappuccino met Limburgse kruimelvlaai. En ineens drong het tot me door: daar zit ze, aan het tafeltje bij het andere raam! Diana moet gezien hebben dat ik schrok. Ze zette grote ogen op, keek me een paar tellen vragend aan en draaide toen ook haar hoofd naar de vrouw die, als gebeeldhouwd, naar buiten zat te staren, naar de kerk met zijn schattig torentje en zijn parmantig

haantje. Ze had een zakdoekje in de hand. Hilde ze? Ze had niet opgekeken toen wij binnenkwamen.

‘Wat is er, Wilf?’

‘Volgens mij ken ik die dame,’ fluisterde ik.
‘Berdien van Uytsel, onze Franse lerares. Ik denk niet dat ik me vergis. Ja, ze is het!’

Nog nooit fluisterde ik zo opgewonden. Geen wonder. Berdien vertegenwoordigde ongeveer alles waar ik in mijn jonge jaren mee bezig ben geweest, intellectueel zowel als emotioneel. Ze had me veel geleerd en me nog meer laten ervaren. Piepjong was ze toen, net afgestudeerd, maar wel al getrouwd met de baron van het kasteel. Barones was ze dus, maar we mochten haar ‘freul’ noemen.

‘Kom op, Wilf. Ga naar haar toe, stel jezelf voor en vraag of het waar is wat je denkt. Ga nou! Ze eet je niet op.’

Ze zag me aan komen lopen. Zou zij mij ook herkennen?

‘Dag, Berdien.’

Meer dan deze twee woorden zei ik niet, kon ik niet zeggen. Ze keek me aan. Moede ogen, bleek

gezicht. Nu ik zo dicht bij haar stond, was alle twijfel weg. Ze was het! Ik stak mijn hand uit. Vermoedelijk kleurde ik. Langzaam legde ze haar zakdoek op tafel en ineens gingen haar ogen stralen.

‘Wilf? Wilf Dasselbee? U hier?’

Voorzichtig beroerde ze met beide handen de mijne.

‘Denkt u ook nog wel eens aan die bewuste middag? En aan . . . uh . . .?’

Ik zoende haar zoekende woorden weg. Meer hoefde ze niet te zeggen. Ik wist waar ze het over had: die “*bewuste middag*” was een bepaalde woensdagmiddag geweest.

Eigenlijk waren alle woensdagmiddagen op de internaat-school bijzonder. Je moest dan wandelen: enkele uren dwalen door de bossen rond het dorp. Iedere leerling die niet bij de voetbalclub, de verkennerij of het orkest was, viel onder die verplichting. De leraren hadden om beurten de taak de kudde jongens te begeleiden. De leerlingen van de hoogste klas viel het privilege toe de surveillant te vergezellen.

Op die woensdagmiddag was Berdien aan de beurt en mocht ik, de enige wandelaar van mijn jaargroep, haar vergezellen. Het moet in de buurt van openluchttheater geweest zijn, midden in de